

אני ה' רופאך

וַיֹּאמֶר אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִישָׁר בְּעֵינֶיךָ תַעֲשֶׂה וְהֶאֱזַנְתָּ לְמִצְוֹתַי וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקֵּי כָּל הַמִּחְלָה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רֹפֵאֲךָ: (שמות טו כו).¹

וְעִבַדְתֶּם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּבְרַךְ אֶת לַחְמְךָ וְאֶת מִימֶיךָ וְהִסְרִיתִי מִחֲלָה מִקֶּרְבְּךָ: (שמות כג כה).²

וְהִסִּיר ה' מִמֶּךָ כָּל חָלִי וְכָל מַדּוּי מִצְרַיִם הָרְעִים אֲשֶׁר יִדְעַתָּ לֹא יִשְׁיִמְם בָּךְ וַיִּתְּנֶם בְּכָל שְׁנָאֶיךָ: (דברים ז טו).³

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דיוסע פרשה א

"וַיֹּאמֶר אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע" - מכאן אמרו: שמע אדם מצוה אחת, משמיעין לו מצות הרבה, שנאמר: "אם שמוע תשמע", שכח אדם מצוה אחת, משכחין לו מצות הרבה, שנאמר: "והיה אם שכח תשכח" (דברים ח יט).⁴ "לקול ה' אלהיך" - אלו עשרת הדברות שנתנו מפה לפה בעשרה קולות.⁵ "והישר בעיניו תעשה" - אלו אגדות משובחות הנשמעות באזני כל אדם.⁶ "והאזנת למצותיו" - אלו גזרות: "ושמרת כל חוקיו" - אלו הלכות: "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך", הא אם אשים: "כי אני ה' רופאך" - דברי ר' יהושע.⁷

¹ "פרשה קטנה" יש לנו לאחר הנס הגדול של קריעת ים סוף ושירת הים - מרה. שם מתרחש הניסיון הראשון לבני ישראל, הקושי הראשון בחיי המדבר, לאחר המאורעות הגדולים של יציאת מצרים. רבו המדרשים על פרשה זו מההליכה שלושת ימים בלא מים ('ואין מים אלא תורה') ועד החוק והמשפט שהושם שם לפני בני ישראל, מעין הקדמה למתן תורה, ואף אנו שלחנו ידנו בפרשה זו בדברינו [מצוות שנצטוו במרה](#). הפעם נרצה להתמקד בפסוק זה המסכם את ההתנסות הראשונה של בני ישראל בהיותם עצמאים במדבר, אימת מצרים מאחריהם, אך תלאות וניסיונות רבים לפנייהם. סיכום התחנה וההתנסות הראשונה בדרך.

² פסוק נוסף שאמנם לא מזכיר את מצרים, אבל מקשר בין שמירה על עבודת ה' והסרת מחלות הוא פסוק זה בסוף פרשת משפטים הקשור לכניסה לארץ ולחיים בה: "כִּי יֵלֶךְ מִלֵּאכִי לְפָנֶיךָ וְהִבְיֵאֶךָ אֶל הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַקְּנִעִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וכו'". ובתוכם בין עבודה ה' והסרת המחלה, הבטחה לברכה בלחם ובמים. המים מקשרים אותנו לפסוק הראשון שניתן על מי מרה שהומתקו. ראה גמרא בבא קמא צב ע"ב על פסוק זה: "וברך את לחמך ואת מימך - זו פת במלח וקיתון של מים. מכאן ואילך - והסירותי מחלה מקרבך, ותניא: מחלה - זו מרה ... ששמונים ושלושה חלאין יש בה ... וכולן פת במלח שחרית וקיתון של מים מבטלן". עבודת ה' יחד עם חיים של הסתפקות במועט ובדברים הבסיסיים, היא ערובה להסרת החולאים.

³ הרי לנו עוד פסוק בנושא שלנו והפעם מספר דברים שבעצם חוזר על הפסוק לעיל מספר שמות. שם ביציאה מצרים וכאן על פתחה של ארץ ישראל. ראה פירוש רמב"ן על הפסוק שרואה בו חזרה על הפסוק בשמות ומשלב פסוק נוסף מהתוכחה בספר דברים שמזכיר את האפשרות שאם יחטאו בני ישראל, ישוּבֹת עליהם מדווי מצרים. ואלה דבריו: ואומר: "בעשותם המשפטים ינצלו מהם ואם לא יעשו אותם יבואו עליהם כאשר באו על המצרים, כאמור בתוכחות (להלן כח ט) והשיב בך את כל מדווי מצרים וגו', וכבר פירשתי זה בסדר ויהי בשלח (שמות טו כו)". לעומתו, רבי בחיי בן אשר מבקש להדגיש את התוספת והחידוש שבפסוק זה לעומת מה שכבר הובטח בפרשתנו בספר שמות ואומר: "והסיר ה' ממך כל חולי. שהוא במנהגו של עולם. וכל מדווי מצרים, שהיו חוץ ממנהגו של עולם. או יאמר: כל חולי הוא הבא מחוץ לגוף מצד השתנות האויר וקלקולו, וכל מדווי מצרים, הוא הבא מבפנים מתוך הגוף, וזהו לא ישימם בך". אנחנו נתמקד בפסוק שבפרשתנו ונזכיר בסוף דברינו גם פסוק זה מספר דברים.

⁴ "מצווה גוררת מצווה ועבירה גוררת עברה" כמאמר חז"ל בפרקי אבות ד ב. ובאבות דרבי נתן נוסח א פרק כה: "אם עשית מצוה אחת ואין אתה דואג מאותה מצוה, סוף שהיא גוררת הרבה. העובר עבירה אחת ואינו דואג מאותה עבירה, סוף שהיא גוררת עבירות הרבה". ובספרי במדבר פרשת שלח פיסקא קיב: "רבי אומר: העושה מצוה אחת לשמה אל ישמח לאותה מצוה, לסוף שגוררת מצות הרבה. והעובר עבירה אחת אל ידאג לאותה עבירה, לסוף שגוררת עבירות הרבה". ראה גם הלכה: "תנו רבנן: היו לפניו מצות הרבה, אומר: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על המצות" (סוכה מו א). אבל כל זה במעשה, ואילו כאן בלימוד, בזכירה או בשכחה: שמוע - תשמע: לימוד גורר לימוד, שמיעה גוררת שמיעה, שכחה גוררת שכחה.

⁵ על מנת להקיף את כל ענפי התורה ומצוותיה, מקדים המדרש את הקולות שישמעו במעמד הר סיני. "אין מוקדם ומאוחר בתורה" וכך גם במדרש, ר'אין מקשים על המדרש". הדרשן נוטל חירות לדרוש את עשרת הדברות כבר כאן וסיבותיו עמו.

⁶ ובספרי דברים פרשת האזינו פיסקא שיז: "ודם ענב תשתה חמר, אלו הגדות שהם מושכות לבו של אדם כיון". ראה הסיפור בגמרא סוטה מ ע"א על רבי אבהו שדרש באגדה מול רבי חייא בר אבא שדרש בהלכה (שמעתא) ונטשו כולם את ר' חייא בר אבא והלכו לשמוע את ר' אבהו (ואיך פייס שם ר' אבהו את ר' חייא). ראה עוד שיר השירים רבה (וילנא) ב א: "אמר רבי יצחק: לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשין לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד, ועכשיו שאין התורה כלל, היו מבקשין לשמוע דבר מקרא ודבר אגדה. אמר רבי לוי: לשעבר היתה פרוטה מצויה והיה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה והלכה ותלמוד, ועכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שהן חולים מן השעבוד, אין מבקשין לשמוע אלא דברי ברכות ונחמות". וכבר הארכנו במדרשים על יפי האגדה וכוחה בדברינו [בשבחה של האגדה](#) בפרשת עקב. החידוש כאן הוא שהאגדה היא הדבר הישר.

⁷ עד כאן דרשתו של ר' יהושע (בן חנניה) רבו של ר' עקיבא, בן זוגו של ר' אליעזר בן הורקנוס, שזכה עוד לשרת כלוי משורר בבית המקדש (ערכין יא ב), לחגוג את שמחת בית השואבה (סוכה נג א), ועליו נאמר: "משמת ר' יהושע בטלו אנשי עצה ופסקה מחשבה מישראל" (תוספתא סוטה טו ג). מה בדיוק הוא דורש כאן? אשים או לא אשים? לא אשים, אבל אם בכל זאת אשים, גם ארפא. הכיצד? נראה שכוונת ר' יהושע היא כך: הדרשה בפסוק היא גם וגם: לשמור על עשרת הדברות, אגדה, הלכות, גזירות ו"כל מצוותיה". אין אדם שיוכל לקיים את כל הנ"ל, לפיכך אין גם עולם מושלם ללא מחלות ולכן: "אני ה' רופאך".

ר' אלעזר המודעי אומר: "אם שמוע" - יכול רשות? תלמוד לומר: "תשמע" - חובה ולא רשות,⁸ "תשמע" - זה הכלל שהתורה כלולה בו.⁹ "לקול ה' אלהיך" - מלמד שכל מי ששומע מפי גבורה, מעלין עליו כאילו עומד ומשמע לפני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים.¹⁰ "והישר בעיניו תעשה" - זה משא ומתן. מלמד שכל מי שנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו, מעלין עליו כאילו קיים את כל התורה כולה.¹¹ "והאזנת למצותיו" - אלו הלכות. "ושמרת כל חוקיו" - אלו עריות.¹² כל המחלה אשר שמת במצרים וגו' - ומה תלמוד לומר: כי אני ה' רופאך? אמר לו הקב"ה למשה: אמור להם לישראל: דברי תורה שנתתי לכם רפואה הם לכם, חיים הם לכם, שנאמר: "כי חיים הם למוצאייהם ולכל בשרו מרפא" (משלי ד כב). ואומר: "רפאות תהי לשריך ושיקוי לעצמותיך" (משלי ג ח).¹³ ר' יצחק אומר: הא אם אין בהם מחלה, מפני מה הם צריכין רפואה? אלא: "כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך" בעולם הזה, ואם אשים - כי אני ה' רופאך בעולם הבא.¹⁴

מסכת ברכות דף ה עמוד א

⁸ חובה לשמוע! ולמי ששומע, נותנים עוד, כמאמר הגמרא בברכות מ א: "בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מידת בשר ודם: מידת בשר ודם - כלי ריקן מחזיק, מלא אינו מחזיק; אבל הקב"ה אינו כן - מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק, שנאמר: ויאמר אם שמוע תשמע, אם שמוע - תשמע, ואם לאו - לא תשמע ... ואם יפנה לבבך - שוב לא תשמע". בדומה למאמר: לחכם נותנים עוד חכמה, עפ"י הפסוק בדניאל ב כא: "יהיב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה" (והמדרשים על פסוק זה). אבל בה בעת התורה נותנת לאדם את יכולת הבחירה. הקב"ה לא כופה שום דבר על האדם גם אם הוא מורה לו את הדרך הרצויה, ככתוב: "החיים והמנות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים" (דברים ל ט). ראה דברינו [בבחרת בחיים](#) בפרשת נצבים.

⁹ דרשה שנייה שלומד ר' אלעזר המודעי מהמילה "תשמע" - תאזין לכלל הכללים, לכלל שכל התורה כלולה בו! מהו כלל זה? דרשתו של ר"ע: "ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה" (ספרא קדושים ב ד)? או שמא "וצדיק באמונתו יחיה" של חבקוק (סוף מסכת מכות) שהעמיד את כל מצוות התורה על רגל אחת? או אולי שיטת הלימוד "לכנוס את התורה כללים" (ספרי פיסקא שו, ראה דברינו [יערוף כמטר לקחי](#) בפרשת האזינו)? נראה שכלל הכללים הוא עצם פעולת השמיעה, ההקשבה, כמאמר הגמרא במסכת חגיגה ג ב: "אף אתה עשה אזניך כאפרכסת, וקנה לך לב מבין לשמוע את דברי מטמאים ואת דברי מטהרים, את דברי אוסרין ואת דברי מתירין, את דברי פוסלין ואת דברי מכשירין" ורש"י מוסיף שם: "עשה אזנך שומעת ולמוד ודע דברי כולם. וכשתדע להבין אי זה יכשר - קבע הלכה כמות". האם זה הכלל שהתורה כולה כלולה בו, שמיעה עצמית שמביאה לידי עשייה?

¹⁰ שומע מפי הגבורה הוא ביטוי ייחודי למעמד הר סיני: "אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום" (מסכת מכות כד ע"א) וכן לשמיעה הישירה של משה מפי הקב"ה באוהל מועד: "כיצד סדר משנה? משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו וכו' " (עירובין נד ע"ב). מאידך, "שימוש" הוא ביטוי של עמידת התלמיד לפני רבו בבית המדרש - "שימוש חכמים" (פרקי אבות ו ה). בא ר' אלעזר המודעי והופך את היוצרות! ביד האחת הוא מעתיק את הגבורה לבית המדרש (ובכך משלים דרשת את דרשת ר' יהושע לעיל על עשרת הדברות שנתנו מפה לפה) - "לקול ה' אלהיך", אלה תלמידי החכמים. וביד השנייה הוא מעביר את ה"שימוש" לקב"ה: "כאילו עומד ומשמע לפני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים". ראה כיצד מפשר ומרכז מדרש תנחומא (בובר) בשלח סימן יט את דרשת המכילתא: "... לקול ה' אלהיך - מכאן אתה למד, כל השומע מפי תלמיד חכם, כשומע מפי הגבורה". עוד על "שומע מפי הגבורה", ראה ספרי דברים פרשת עקב פיסקא מא על שרשרת הלימוד מכל אדם, מהקטן שבישראל, דרך חכמים וסנהדרין ועד משה: "ולא כשומע מפי משה אלא כשומע מפי הגבורה". נראה יש כאן אמירה דו-משמעית שמחד גיסא מתלכדת עם: "כל האומר דבר בשם אומרו" בחשיבות שרשרת המסורה, ומאידך גיסא יכולה לשמש מקור בחז"ל לאמירה "קבל האמת ממי שאמרה" (ישירות מהגבורה) - אמירה שרווחה בספרות מחשבת הראשונים (רמב"ם, ספר החינוך) ומקורה באומות העולם (אריסטו על דברי "אפלטון אהובנו ואת האמת נאהב יותר").

¹¹ ובמסכת יומא פו א בהקשר של חילול השם, מתחבר משא ומתן ורוח הבריות עם לימוד תורה לטוב או חו"ח לרע, לקידוש השם או חו"ח לחילול השם: "ואהבת את ה' אלהיך - שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמע תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו - אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה ... פלוני שלמדו תורה - ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו ... אבל מי שקורא ושונה ומשמע תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דיבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו - אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלימדו תורה, אוי לו לרבו שלימדו תורה".

¹² הקשר בין "חוק" או "חוקה" ובין דיני עריות, מורחב במקבילה במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי טו כה, על בסיס פרק יח בספר ויקרא בדיני עריות. וזה לשונה של המקבילה: "ור' אלעזר המודעי אומר: חוק אלו עריות שנאמר: ושמרתם את משמרתתי לבלי עשות מחקות התועבת אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם אפי' אלהיכם (ויקרא יח ל). ראה דברינו [כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען](#) בפרשת אחרי מות. ועל דרך החידוד אפשר לומר: שמירה על חוק מונע מעריות, אבל שחוק או צחוק (מהחוק) מביאים לעריות. כמאמר במסכת אבות ג יג: "רבי עקיבא אומר: שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה". או חוק או שחוק.

¹³ ראה דברים רבה פרשת נצבים פרשה ח: "זה שאומר הכתוב: (משלי ד) כי חיים הם למוצאייהם וגו'. א"ר חייא: קילורית לעין, מלוגמא למכה, כוס עיקרין לבני מעיים. קילורית לעינים דכתיב (תהלים יט) מצות ה' ברה מאירת עינים. מלוגמא למכה דכתיב (משלי ג) רפאות תהי לשרך. וכוס עיקרין לבני מעיים דכתיב (שם) ושקוי לעצמותיך". חיי חורה, מצוות ומוסר כללי הם הרפואה הטובה ביותר. ונראה שעדיין דרשת ר' אלעזר המודעי צריכה לדרשת ר' יהושע. מה יקרה אם לא נהיה מושלמים?

¹⁴ אומרים שבסין העתיקה היה רופא הכפר מקבל את שכרו בסוף כל שבוע, מהאנשים שהיו בריאים באותו שבוע. אפשר לפיכך לפרש את "אני ה' רופאך" כרפואה מונעת ולא מרפאת. כפי שנראה גם ברש"י להלן: "ופשוטו, כאדם שאומר אני הוא הרופא המזהירך שלא לאכול דברים המחזירים את האדם לחוליו". אבל ר' יצחק לא קונה את השיטה הסינית ולא הרעיון של רפואה מונעת ולא את דברי ר' יהושע ור' אלעזר המודעי לעיל וחוזר לשאל פסוק כפשוטו: אם נקיים את כל מה שכתוב בפסוק, ממילא לא תבוא עלינו מחלת מצרים ולפיכך למה צריך ה' לרפאותנו? אם "כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך", אז למה צריך "כי אני ה' רופאך"? (אולי לרפא מחלות אחרות?) תשובת ר' יצחק היא שמי שלא שמע והושמה עליו המחלה, אין לו רפואה אלא בעולם הבא! אני ה' רופאך - בעולם הבא. השגחת הקב"ה והתגובה למעשי האדם בעולם הזה הם דיכוטומיים בין טוב לרע ואין בעצם אפשרות לקיים את הפסוק שלנו כאן בעולם הזה. ראה מדרש שכל טוב שמות טו כו על מדרש זה שמדובר במחלה שמטרתה "למרק עוונות". ואין שום רפואה בעולם הזה?

אמר רבי שמעון בן לקיש: כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו, שנאמר: "ובני רשף יגביהו עוף" (איוב ה ז); ואין עוף אלא תורה... ואין רשף אלא יסורין... אמר ליה רבי יוחנן: הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותן, שנאמר: "ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעינינו תעשה והאזנת למצותיו ושמת כל חקיו כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך!" אלא: כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק - הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותן, שנאמר: "נְאֻלְמְתֵי דוּמְיָהּ הַחֲשִׁיתִי מְטוֹב וְכִאֲבִי נְעָפָר" (תהלים לט ג), ואין טוב אלא תורה, שנאמר: "כי לקח טוב נתתי לכם תורת אל תעזבו" ¹⁵.

גמרא סנהדרין קא א

... אמר ליה רבי אבא לרבה בר מרי: כתיב: "כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" - וכי מאחר שלא שם - רפואה למה? ¹⁶ אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן: מקרא זה מעצמו נדרש, שנאמר: "ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך". אם תשמע - לא אשים, ואם לא תשמע - אשים. אף על פי כן: "כי אני ה' רופאך" ¹⁷.

ספרי במדבר פרשת פינחס פסקא קלו

"ונשב בגיא מול בית פעור" ... רבי יהודה בן בבא אומר: משלושה מקומות שבאו ישראל לידי עבירה חמורה ואמר להם המקום: עשו תשובה ואני מקבל. ¹⁸ כיוצא בו אתה אומר: "ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל" (שמות יז ז). מהו אומר? "ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעינינו תעשה" (שמות טו כו). ¹⁹

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דזויהי פרשה ה

הקב"ה רופא הוא לכל באי העולם שנאמר: "כי אני ה' רופאך". ואומר: "רפאני ה' וארפא הושיעני ואושע" (ירמיהו יז יד). ואומר: "שובו בנים שובבים ארפא משובתיכם" (ירמיהו ג כב). בוא וראה רפואתו של הקב"ה אינה כרפואת בשר ודם. רפואת בשר ודם במה שהוא מכה אינו מרפא, אלא מכה באזמל ומרפא ברטייה. אבל הקב"ה ... במה שהוא מכה הוא מרפא. וכשהכה את איוב לא הכהו אלא בסערה, שנאמר: "אשר בסערה ישופני

¹⁵ ריש לקיש סבור שעיסוק בתורה מונע ייסורים (ובמשתמע גם מחלות) ובוחר להסתמך על כך מפסוקים מספר איוב ולא מהפסוק בפרשתנו. ר' יוחנן סונט בו ואומר שהכל כבר כתוב בתורה ואין צורך להביא ראיה מהכתובים. הפסוק שלנו עפ"י ר' יוחנן מדבר על המצב החיובי של העוסק בתורה ומקיים מצוותיה ו"אני ה' רופאך" הוא אכן רפואה מונעת ותריס כנגד המחלות. הייסורים שבאים על מי שיכול לעסוק ואינו עוסק, הם שנלמדים מפסוק בתהלים. מדוע ריש לקיש מחפש פתרון מספר איוב ולא נדרש לפסוק שלנו כמגן לעוסקים בתורה? אולי משום שהפסוק מדבר על קיום המצוות ולא על לימוד תורה, אולי בשל הדרשות לעיל ואולי בשל הדרשות הבאות שמוצאות בפסוק התייחסות גם למי שאינו שומע ואינו עוסק בתורה, כפי שנראה להלן.

¹⁶ הסוגיה בגמרא שם, בקטע לפני זה שהבאנו, דנה בסוגי רפואות שונים אילו מהן 'כשרות' ואילו הן כמין לחשים ופסולות (הכל בעקבות דין 'הלוחש על המכה' שנראה עוד להלן), איזה מהן מותרות בשבת ואילו לא. על כך באה שאלתו של רבי אבא: אם לא שם, רפואה למה? נקודת המוצא של הגמרא והדין שם שונים מאד מאלה של המכילתא ולפיכך גם התשובה תהיה שונה ומפיו של ר' יוחנן בשונה מדעתו במדרש הקודם!

¹⁷ הגמרא בסנהדרין שואלת גם היא את שאלת המכילתא: אם לא מושמת המחלה, למה צריך רפואה? היא מסכימה שבפסוק מסתתר גם המקרה של "אם לא תשמע", בגלל המילה "אם" - "אם שמוע תשמע" - משמע שיש אפשרות שלא תשמע, ובגלל "כי אני ה' רופאך" - משמע שיש צורך (אפשרות) של ריפוי. הגמרא נותנת הסבר כאן בעולם הזה ודומה מאד בפתרונה לשיטת ר' יהושע (ובמשתמע גם ר' אלעזר המודעי) ומציעה לקרוא את הפסוק כך: אם תשמע - אני הקב"ה לא אשים עליך מחלות כדרך ששמת במצרים. ואם לא תשמע - אשים עליך מחלה. ובכל מקרה, גם אם שמת - עדיין "אני ה' רופאך". ראה שוב גמרא ברכות מ ע"א שהבאנו לעיל בהערה 7 על הכלי המלא והכלי הריק שמביאה גם את המצב הקיצוני: "ואם יפנה לבבך - שוב לא תשמע", מצב שמקורו בפסוק בדברים ל ז בתוכחה של פרשת נצבים: "וְאִם יִפְנֶה לְבַבְךָ וְלֹא תִשְׁמַע ... הַגְדַּתִּי לְכֶם הַיּוֹם כִּי אֲבַד תֵּאבְדוּן וְכוּ'". רק למי שיפנה לבבו ולא ישמע כלל אין תקנה ורפואה אבל לכל השאר, כל מי שיקיים רק חלק מהדרישות המרובות שבפסוק, תהיה ארוכה ומרפא - גם למי שישמע חלקית. איפה? כאן בעולם הזה ולא צריך לחכות לעולם הבא. זו המשמעות של: "אני ה' רופאך", שהקב"ה מרפא את השבים, נותן תקווה והזדמנות חדשים כאן עלי אדמות.

¹⁸ זה אחד משלושה מקומות שבני ישראל חוטאים והקב"ה קורא להם לשוב. הדרשה שם היא על חטא הזנות בשטים (פעור) שלאחריה בא הפיוס בפסוק: "ונשב בגיא מול בית פעור. ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים וכו'".

¹⁹ והוא ממשיך שם לשני המקרים הנוספים של תבערה ומסה וקברות התאווה שגם לאחריהם בא פיוס. לעניינינו, "אני ה' רופאך" אינו רק יכולת תיקון וריפוי למקרים שלא תשמע, אלא אפילו לעתיד, לחטא מסה ומריבה שעדיין לא אירע. שוב לפנינו מדרש שלכאורה משנה את סדר האירועים בתורה (מקדים את פרק יז לפני פרק טו), ראה הערה 4 לעיל, אך כאן אפשר לומר שהוא מקדים תרופה למכה. יש כאן הבטחה כללית שלא תושם עלינו מחלת מצרים אם נשמע. ואם חו"ח לא נשמע, כפי שאכן קורה עוד בפרשתנו מספר פעמים, הרי לכם כבר כעת המרשם לרפואה, תשובה: "כי אני ה' רופאך". לצד הרפואה המונעת, אין מנוס מרפואה מרפאת. ראה גם מדרש תנאים לדברים פרק כו פסוק טו, על התפילה בביעור מעשרות: "השקיפה ממעון קדשך מן השמים - הרי מי שאמר והיה העולם קרוי רופא לבשר ודם, שנאמר: כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. ואומר רפאני ה' וארפא (ירמיהו יז יד). ואומר: ארפא משובתם (שם ג כב)".

והרבה פצעי חנם" (איוב ט יז), כשרפאהו לא רפאהו אלא בסערה, שנאמר: "ויען ה' את איוב מן הסערה" (שם לח א) וכו'.²⁰

מסכת סנהדרין פרק י משנה א – חשש מלחש

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר: "ויעמד כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר" (ישעיה ס'). ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורס. רבי עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצוניים והלוחש על המכה ואומר: "כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" (שמות טו כו). אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו.²¹

רש"י שמות טו כו – בין מדרש לפשט

לא אשים עליך - ואם אשים הרי היא כלא הושמה - כי אני ה' רופאך, זהו מדרשו.²² ולפי פשוטו: כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם. כרופא הזה האומר לאדם: אל תאכל דבר זה פן יביאך לידי חולי זה. וכן הוא אומר: "רפאות תהי לְשֶׁרֶף וְשִׁקוּי לְעֶמְמוֹתֶיךָ" (משלי ג ח).²³

רמב"ן שמות טו כו – לא הבטחה אלא אזהרה

ואין פשוטו של מקרא שיהיה "רופאך" תואר, ואין דרך שיבטיח האדון את עבדיו אם תעשה כל רצוני וחפצי לא אמית אותך בתחלואים רעים. ולא כן כל ההבטחות שבתורה.²⁴ אבל זו אזהרה, שיזהירם שלא יהיו במורדיו כמצרים, כי בשמעם קולו ינצלו מכל אותה המחלה, כי כל המחלה ההיא ראויה לבוא על כל עוברי רצונו כאשר באה על המצרים שלא שמעו אליו. וזו כדרך שאמר שישים בך את כל מדוה מצרים אשר יגורת מפניהם ודבוק בך (דברים כח ס).²⁵

ואמר כי אני ה' רופאך, הבטחה, שאסיר מקרבך מחלה באה כדרך כל הארץ כאשר רפאתי המים ... כי אם נשמע לקול אלהינו לשמור מצות ה' וחוקיו יהיה השם הנכבד רופאנו.²⁶

²⁰ סוף דבר, גם מדרש מכילתא מצטרף לשיר השבח וההלל לקב"ה כמביא מרפא "לכל באי עולם". לפסוקי הרפואה שהוא מביא נוכל להוסיף גם את דברים לב לט: "אני אִמִּית וְאֶחֱיָה מִחַצְתִּי וְאֲנִי אֶרְפָּא וְכוּ", ישעיהו נז יח-ט: "דְּרָכָיו רְאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ וְאֶנְחָהוּ ... שְׁלוֹם שְׁלוֹם לְחֹדֶק וְלְקִרְבֹּב אָמַר ה' וְרַפְאֵתִי, יִרְמִיָּהוּ לֵג ו': "הֲנִי מַעֲלָה לֵה אֶרְכָּה וּמִרְפָּא וּרְפָאֵתִים וְגַלִּיתִי לָהֶם עֲתֵרֶת שְׁלוֹם וְאֶמְת' וְעוֹד רַבִּים. ומה נעשה עם הפסוק בפרשתנו? כדרשת ר' יוחנן הראשונה שכולו מדבר על מי ששומע, על מי שעוסק בתורה ועל רפואה מונעת, או שנעדיף את שיטת ר' יוחנן בגמרא סנהדרין: "ואף על פי כן: כי אני ה' רופאך" – הרפואה המרפאת.

²¹ אדם שלוקח את הבטחת הקב"ה: "כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" ואומר אותה על רפואת עבודה זרה, על כישוף ולחש – אין לו חלק לעולם הבא! וכן הוא באבות דרבי נתן נוסח א פרק לו: "הוא היה אומר: המנענע קולו בשיר השירים. והלוחש על המכה והרוקק על המכה ואומר כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך (שמות טו כו) אין לו חלק לעולם הבא". ובגמרא סנהדרין קא ע"א הדנה במשנה זו משמע שלא רק שלא לומר פסוק זה שאומר שה' הוא הרופא ומעוות את מהותו, ולא רק פסוקים אחרים שיש בהם שם ה' אבל בלי רפואה, אלא לא לומר שום פסוק, גם לא פסוק שאין בו שם ה' כמו: "ויקרא אל משה". ראה רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק יא הלכה יב: "הלוחש על המכה וקורא פסוק מן התורה ... לא די להם שהם בכלל מנחשים וחוברים אלא שהן בכלל הכופרים בתורה שהן עושין דברי תורה רפואת גוף ואינן אלא רפואת נפשות וכו'. אבל לבריא מותר! ראה שם.

²² כוונת רש"י היא לדרשת ר' יהושע במכילתא בה פתחנו (הערה 6 לעיל): "הא אם אשים: כי אני ה' רופאך", שרש"י מביא בלשונו: "ואם אשים הרי היא כלא הושמה". יש אידיאל של מי ששומע ולא ניזוק כלל. ויש מציאות אנושית של מחלה ורפואה. והרי לנו הסבר נוסף לשיטת ר' יהושע במכילתא. ראה גם הלשון בה רמב"ן מצטט את רש"י: "ואם אשים – הרי הם כאילו לא הושמו".

²³ ופשוטו של מקרא, אומר רש"י הוא אורח חיים גשמי ורוחני שמונע לכתחילה מחלות. כן, רפואה מונעת! ונראה שעדיין הפשט בפסוק שמייצג אידיאל של קיום התורה, יזדקק לדרש לעיל שמשקף נכונה יותר את מציאות החיים שרחוקה בד"כ מהאידיאל.

²⁴ ראה דברינו [אין הבטחה לצדיק בעולם הזה](#) בפרשת ויצא.

²⁵ נראה להסביר דברי רמב"ן אלו כך: "אני ה' רופאך" איננה הבטחה שאם תתנהג כראוי לא יבוא עליך מחלות כלל. ולא רק מהטעם המעשי שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז כ) או משום שאין הבטחה לצדיק בעולם הזה, אלא משום שפסוק זה כלל איננו הבטחה אלא אזהרה. אזהרה שאם לא תשמע, אם תמרוד בה' כמו שעשו המצרים, תוכה במחלות שהם הוכו בהם. למרות לשונו החיובית של הפסוק, אין כאן הבטחה על דרך החיוב, כי אם אזהרה על דרך השלילה. בכך, עושה רמב"ן צעד גדול נוסף בדרך שסללה הגמרא בסנהדרין קא לעיל שמוצאת בפסוק: 'אם תשמע' גם אמירה סמויה אך מהדהדת של 'אם לא תשמע'. ומה עם הסיימת "אני ה' רופאך"? אולי בכל זאת יש כאן איזו הבטחה ותקווה כמו שראינו בגמרא סנהדרין קא ובמדרש ספרי במדבר קלו לעיל?

²⁶ תשובת רמב"ן היא ש"אני ה' רופאך" היא הבטחה, הוא אכן משתמש במילה זו, אבל לא לרפואה מהמכות שיבואו בגין מרידה בקב"ה, אלא רפואה על דרך הטבע, ממחלות שבאות "כדרך כל הארץ". כמו שנרפאו המים במרה! ראה פירוש רמב"ן על "סוד" המתקת המים במרה, שמות טו כה: "ויורה ה' עץ - ... נראה בדרך הפשט כי העץ הוא ימתיק המים בטבעו, והוא סגולה בו, ולימד אותה למשה". שני עניינים בפסוק: אזהרה ממכות שיבואו אם לא תשמע ותמרוד, לצד הבטחה על רפואה בדרך הטבע. מה שיכול לקשר את הנושא עם [רפוא ירפא](#) שבפרשת משפטים. ראה דברינו שם בפרט המחלוקת הגדולה בין רש"י לרמב"ם ביחס לרפואה. כך או כך, נראה שגם המחלוקת בין רש"י לרמב"ן כאן היא מחלוקת בין הרפואה המונעת לרפואה המרפאת.

ויקרא רבה טז ח – רפואה מונעת ואחריות אישית

"יוראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע" (ויקרא יד ג) - אמר ר' אחא: מאדם הוא שלא יבואו חולאים עליו ... שאמר ר' אחא: "והסיר ה' ממך כל חוליי" (דברים ז טו)²⁷ - ממך הוא שלא יבואו חולאים עליך.²⁸

במדבר רבה פרשת נשא פרשה ז סימן א

בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו כל רובם בעלי מומים, למה? מפני שהיו יגעים בטיט ובלבנים ועולים לראש הבנין; ומי שהוא בונה, על ידי שהיו עולין לראשי הדמוסין, או האבן נופלת וקוטעת ידו או הקורה, או הטיט נכנס בעיניו והוא נסמא, והיו בעלי מומים. כיון שבאו למדבר סיני אמר האלהים: כך הוא כבודה של תורה, שאתן אותה לדור בעלי מומים? ואם אמתין עד שיעמדו בניהם, הרי אני משהה במתן תורה. מה עשה האלהים? אמר למלאכים שירדו אצל ישראל וירפאו אותן. ותדע לך שכן, א"ר יהודה א"ר סימון: מנין שלא היה בהן חגרים? שנאמר: "ויתצבו בתחתית ההר" (שמות יט) - ואין נצב אלא על רגליו. מנין שלא היה בהן גידמין? שנאמר: "כל אשר דבר ה' נעשה" (שמות יט ח). ומנין שלא היה בהן חרשים? שנאמר: "ונשמע" (שמות כד). ומנין שלא היה בהן סומים? שנאמר: "וכל העם רואים את הקולות" (שמות כ). ומנין שלא היה בהן אילמים? שנאמר (שם) ויענו כל העם. נמצאת אומר: שהרי נתרפאו כולן. ואם אין אתה למד מכאן יש לך ללמוד ממקום אחר, שנאמר: "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" - הרי לך שנתרפאו כולם.²⁹

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: ויש עוד לעיין בפירושו של אבן עזרא כאן שמקשר את המים במרה למכת הדם, וכמו כן יש להעמיק בקשר של המשולש: "אני ה' רופאך" עם "רפוא ירפא" ועם "אל נא רפא נא לה".

²⁷ כאן הגענו לפסוק המקביל בספר דברים. ראה בתחילת הדף. וגם שם שואלים המפרשים: מהו "והסיר"? אם מובטח "לא ישימם בך", מדוע יש צורך להסיר? אלא אם נאמר, שוב, ש"הסיר" הוא פעולה מונעת ולא מרפאת. נראה שאת כל הדיון על הפסוק בשמות, אפשר גם להעתיק לפסוק בדברים, אך אנחנו התמקדנו על הפסוק בספר שמות.

²⁸ ראה איך הדרשן מוכן לסרס את המקרא ובלבד להגיע לדרשתו. פשט הפסוק הוא שהקב"ה יסיר ממך כל חולי - "עקב תשמעון את המצוות אשר אצוה ושמרתם ושמרתם אתם". בא הדרשן ומסרס את הפסוק פעמיים. ראשית הוא שם פסיק גדול או מקף אחרי ה' וקורא את הפסוק כך: "והסיר ה' - ממך כל חולי, בידך הוא למנוע מעצמך מחלות. ושנית, הוא הופך את שני חלקי הפסוק ואומר: כך יש לקרוא את הפסוק: ממך כל חולי - והסיר ה'. והעיקר, הוא להדגיש את האחריות העצומה שיש לאדם על בריאותו! אחרי שאתה כאדם אחראי ובעל כח בחירה תעשה כל שביכולתך למנוע חוליים ומחלות, אז ה' גם יסיר אותם ותזכה לסייעתא דשמיא. ויש עוד דרשות על פסוק זה מקצתם הבאנו בדברינו [הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים](#) בפרשת עקב.

²⁹ אם כל הפסוקים לעיל, שנאמרו סביב מעמד הר סיני, לא ישכנעו את הקורא שבני ישראל התרפאו באורח פלאי תוך שלושה חודשים, מכל מומיהם מהשעבוד, וקבלו את התורה בשלמות גופנית, יבוא הפסוק שלנו: "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" וישכנע אותו סופית. סרסוה ופרשהו: כל המחלה אשר שמתי עליך במצרים, אני ה' כאן ועכשיו מרפא אותך. ראה מדרשים נוספים על מוטיב הריפוי לקראת מעמד הר סיני ראה שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ב: "כי חולת אהבה אני - תני רשב"י: בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין? לבן מלך שעמד מחוליו. אמר לו פדגוג: ילך בך לאיסכולי. אמר לו המלך: עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחוליו. אלא יתעדן ויתענג בני כשלושה חדשים במאכל ובמשתה ואח"כ ילך לאיסכולי. כך, בשעה שיצאו ישראל ממצרים, היו בהן בעלי מומין משעבוד טיט ולבנים. אמרו לו מלאכי השרת: הרי השעה, תן להם את התורה! אמר להם הקב"ה: עדיין לא בא זיוותן של בני משעבוד טיט ולבנים. אלא יתעדנו בני עד ג' חדשים בבאר ומן ושל, ואח"כ אתן להם התורה. ואימתי? בחדש השלישי". כך הוא גם בפסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פסקא יב - בחדש השלישי, קהלת רבה ג ב ועוד. אבל רק כאן, במדרש במדבר רבה מתווסף הנימוק מהפסוק: "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך".